

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.23>

Петренко Наталія Олегівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного та міжнародного права

Одеського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-9641-718X

ПРИНЦИПИ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В СИСТЕМІ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

PRINCIPLES OF ARBITRATION PROCEEDINGS IN THE ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION SYSTEM

В статті досліджуються принципи третейського судочинства, як одного із видів альтернативного вирішення спорів. При цьому, із аналізу стратегій розвитку судочинства затверджених на 2015–2020 та на 2021–2023 роки вбачається, що одним із напрямів розвитку та удосконалення є саме інститут альтернативних способів вирішення спорів, в тому числі третейських судів. Так, принципи являються керівними засадами формування, діяльності та розвитку будь-якого інституту. Тому вивчення принципів третейського судочинства є актуальним та важливим. Це також зумовлено тим, що станом на сьогоднішній день наша держава знаходиться на шляху євроінтеграції. Останнє включає в себе проведення судової реформи одним із етапів якої буде впровадження та розвиток альтернативних способів вирішення спорів. Діяльність третейських судів в Україні запроваджена з 2004 року. Проте станом на сьогоднішній день довіра до цієї ланки суспільстві не сформувалася. Це має бути окремим предметом дослідження та потребує значної уваги. При цьому, принципи організації і діяльності третейського суду закріплені безпосередньо в Законі «Про третейські суди». Однак в статті розширено коло дослідження та встановлено, що третейському судочинству притаманні принципи, які характерні класичному суду, які властиві інституту альтернативного вирішення спорів та які можна віднести безпосередньо до принципів третейського суду. Особливо запропоновано розширити межі принципу конфіденційності та внести відповідні зміни до чинного законодавства. А саме, надати сторонам спору право самостійно визначати що відноситься до конфіденційної інформації або при укладенні третейської угоди, або безпосередньо при переданні спору на вирішення третейського суду. Автор, робить висновок, що розвиток альтернативних способів вирішення спорів збільшить юрисдикційну сферу в державі та надасть можливість сторонам конфлікту обрати такий спосіб його вирішення, який найбільш адекватно та повно відповідає їх інтересам.

Ключові слова: третейський суд, третейське судочинство, альтернативні способи вирішення спорів, господарський спір, принципи діяльності третейського суду.

The article examines the principles of arbitration as one of the types of alternative dispute resolution. At the same time, from the analysis of the judicial development strategies approved for 2015-2020 and 2021-2023, it can be seen that one of the areas of development and improvement is the institution of alternative dispute resolution methods, including arbitration courts. Thus, the principles are the guiding principles of the formation, activity and development of any institute. Therefore, studying the principles of arbitration is relevant and important. This is also due to the fact that, as of today, our country is on the path of European integration. The latter includes judicial reform, one of the stages of which will be the introduction and development of alternative dispute resolution methods. The activity of arbitration courts in Ukraine has been introduced since 2004. However, as of today, trust in this link of society has not been formed. This should be a separate subject of research and needs considerable attention. At the same time, the principles of the organization and operation of the arbitration court are enshrined directly in the Law "On Arbitration Courts". However, the article expands the scope of the research and establishes that the arbitration court has principles that are characteristic of the classical court, that are characteristic of the institution of alternative dispute resolution and that can be attributed directly to the principles of the arbitration court. Separately, it is proposed to expand the boundaries of the principle of confidentiality and to make appropriate changes to the current legislation. Namely, to give the parties to a dispute the right to independently determine what refers to confidential information either when concluding an arbitration agreement or directly when submitting a dispute for resolution by an arbitration court. The author concludes that the development of alternative methods of dispute resolution will increase the jurisdictional sphere in the state and provide an opportunity for the parties to the conflict to choose the method of its resolution that most adequately and fully corresponds to their interests.

Key words: arbitration court, arbitration, alternative dispute resolution; economic dispute, arbitration principles.

Указом Президента України 11.06.2021 р. затверджена Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки метою якої є визначення основних напрямів та пріоритетів подальшого удосконалення законодавства України про судоустрій, статус суддів та судочинство у взаємозв'язку та взаємодії із іншими інститутами правосуддя для практичного утвердження принципу верховенства права, ефективного і справедливого судочинства, зміцнення функціональних основ організації судової влади відповідно до стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України та міжнародно-правовими зобов'язаннями України [1].

Таким чином, у сфері судоустрою та судочинства в найближчі часи будуть проведені значні реформи, які відобразяться як на судовій системі безпосередньо, так і на засобах врегулювання спорів. Однак питання реформування даної сфери в нашій державі постає не в перше. Зокрема, 20 травня 2015 року Указом Президента була схвалена Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. Зазначена стратегія передбачала підвищення ефективності правосуддя та оптимізацію повноважень судів різних юрисдикцій шляхом розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями [2]. Але задекларований намір так і не було реалізовано. А в подальшому шляхи удосконалення розширені, а саме закріплено необхідність доопрацювання порядку утворення та діяльності третейських судів, у тому числі щодо підвищення вимог до засновників третейських судів, зміцнення інституційних можливостей третейського самоврядування, розширення підвідомчості справ третейським судам, поширення гарантій конфіденційності на третейських суддів. Таким чином, із аналізу попередньої та діючої стратегії реформування судоустрою та судочинства вбачається зацікавленість держави у розвитку системи третейських судів, як способу альтернативного врегулювання спорів. Окрім цього, актуальність даного питання обумовлюється перспективами європейської інтеграції України.

Станом на день дослідження в Україні діє Закон України «Про третейські суди», який було прийнято 11.05.2004 р. Саме цим законом в державі було запроваджено систему третейських судів. Проте, історія третейського судочинства має давні витоки. Як зазначає Н. Вангородська третейський суд існував ще задовго до виникнення держави і був фактично чи не єдиним способом вирішення

конфліктів мирним шляхом [3, с. 5]. Тобто третейське судочинство існувала до формування судової системи, в тому числі в сучасному її розумінні.

Розвиток третейського судочинства надасть фізичним та юридичним особам альтернативу при обранні способу вирішення спору (форми захисту) з протилежною стороною, який буде більш формальний ніж такі альтернативні способи вирішення спорів як медіація чи переговори але при цьому відмінний від державних судових установ. Особливість третейського судочинства полягає в тому, що воно поєднує в собі класичну судову процедуру, яка є звичною для осіб та установ в державі і одночасно керується принципами альтернативних способів вирішення спорів. Стаття 4 Закону України «Про третейські суди» закріплює принципи їх організації і діяльності. Приписи зазначеної норми не переглядалися з 2004 року, а проект закону який передбачає прийняття досліджуваного законодавчого акту в новій редакції, також не передбачає внесення змін до даної статті. Проте, варто зауважити, що принципи діяльності певного інституту становлять його базу та мають важливе практичне значення. Розвиток економічних відносин, глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в державі породжують потреби в удосконаленні та перегляді певних інституцій. Так, серед таких є система третейського судочинства, яка базується на ряді принципів.

До загальних принципів, які притаманні судовій системі та одночасно третейському розгляду можна віднести наступні принципи закріплені ст. 4 Закону України «Про третейські суди»: законність; незалежність третейських суддів та підкорення їх тільки законові; рівність всіх учасників третейського розгляду перед законом і третейським судом; змагальність сторін, свобода в наданні ними третейському суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; обов'язковість для сторін рішень третейського суду; всебічність, повнота та об'єктивність вирішення спорів [4].

Серед зазначених принципів деякі ставляться під сумнів науковцями та практиками. Наприклад, Берлад Ю. зазначає, що значно ускладненим є виконання принципу незалежності та неупередженості третейського судді, в порівнянні з суддею загальної системи судочинства в Україні [5, с. 153]. Наведене автор обґрунтовує тим, що третейські суди утворюються, наприклад, при об'єднаннях, асоціаціях суб'єктів підприємницької діяльності, всеукраїнських громадських організаціях тощо. Окремо він зауважує що формування складу третейського суду в постійно діючих третейських

судах здійснюється в порядку, встановленому регламентом, який приймається його засновниками [5, с. 153]. Тобто ризики впливу на незалежність автор вбачає в залежності цих судів від своїх засновників. Однак із такою точкою зору в повній мірі погодитися не можна, особливо в частині порівняння із системою судочинства в Україні. Так, судова система України формується державою, судді проходять процедуру відбору та призначення, суди створюються та ліквідуються державою, система фінансується із державного бюджету. Проте Берлач Ю. не вбачає в цьому проблеми. Тому, вважаємо, що сама та обставина що третейські суди не входять в систему органів державної влади, їх діяльність не контролюється ними вже є першою гарантією їх незалежності, яка в подальшому має бути розвинута та відповідно закріплена в регламенті відповідно суду.

Закріплення досліджуваної групи принципів на законодавчому рівні є обов'язковим, оскільки вони становлять основу третейського розгляду справ, попри те що вони притаманні і класичній судовій системі. Як зазначалося вище, третейські суди максимально наближені за своєю структурою та порядком розгляду справ до судоустрою держави. Саме це, за умови належного гарантування дотримання та реалізації принципів третейського судочинства дозволить популяризувати цей спосіб вирішення спорів та відновити довіру у суспільстві до нього.

До принципів третейської організації та діяльності третейського суду, як виду альтернативного розгляду спорів слід віднести добровільності утворення третейського суду; добровільної згоди третейських суддів на їхнє призначення чи обрання у конкретній справі; арбітрування; самоврядування третейських суддів; сприяння сторонам у досягненні ними мирової угоди на будь-якій стадії третейського розгляду.

Проте даний перелік принципів не є вичерпним. Так, виділяють принцип конфіденційності, який також є притаманним таким способам альтернативного вирішення спорів як переговори, медіація тощо. Чинний Закон України «Про третейські суди» закріплює конфіденційність, яка розповсюджує свою дію на третейського суддю та суд, які не вправі розголошувати відомості та інформацію, що стали йому відомі під час третейського розгляду, без згоди сторін або їх правонаступників. Забороняється вимагати від третейського судді надання документів, відомостей та інформації, якими він володіє у зв'язку з третейським розглядом справи, крім випадків, передбачених законами України [4]. При цьому проголо-

шується гласність третейського розгляду (ст. 29 Закон України «Про третейські суди») за винятком коли проти відкритого розгляду справи третейським судом висунуто хоча б однією стороною заперечення з мотивів додержання та збереження комерційної або банківської таємниці чи забезпечення конфіденційності інформації, справа розглядається у закритому засіданні [4]. Сухонос В., досліджуючи діяльність третейських судів зазначає, що принцип гласності та відкритості судового процесу в діяльності третейського суду перетворюється на свою протилежність – конфіденційність [6, с. 77]. Проте із таким твердженням погодитися не можна, оскільки закритий судовий розгляд є виключенням та базується на предметі розгляду, а конфіденційність розповсюджує свою дію тільки на склад суду, у провадженні якого перебуває справа та саму судову установу.

При цьому, як вірно зазначає Булах В. однією із загальноновизнаних ознак і переваг АВС (альтернативного вирішення спорів – прим. автора) є конфіденційність процесу [7, с. 13]. Так, третейським судам підвідомчі певні категорії цивільних та господарських справ. При обрані сторонами іншого способу вирішення спору ніж суд, учасники конфлікту здебільшого прагнуть врегулювати його у відповідності до своїх інтересів. Однак, збереження конфіденційності також може бути в пріоритеті у сторін. Зокрема, наведене може мати пріоритетне значення для бізнес конфліктів (з метою збереження ділової репутації, стосунків з контрагентами тощо), для сімейних спорів (з метою збереження відносин в родині) тощо.

Щодо співвідношення гласності і конфіденційності Рекун В. відмітала, що на відміну від державних судів, при розгляді справ третейським судом перевага віддається конфіденційності. З іншого боку, надмірне утаємничування справ і рішень, особливо від наукової громадськості, перешкоджає забезпеченню єдності практики третейського розгляду [8, с. 12]. Але з даною точкою зору погодитися не можна. В даному випадку більш доцільним практику третейського суду розглядати з точки зору дотримання прав та свобод сторін конфлікту, задоволення інтересів учасників спору, а не необхідності її уодноманітнення.

Фактично в чинному законодавстві, яке регулює третейське судочинство діє обмежений принцип конфіденційності. Задля подальшого розвитку третейського судочинства, як способу альтернативного вирішення господарських та цивільних спорів, вбачається за необхідне розширити межі його конфіденційності. А саме, надати сторонам спору право самостійно визначати що

відноситься до конфіденційної інформації або при укладенні третейської угоди, або безпосередньо при передаванні спору на вирішення третейського суду. До інформації, яка не має бути розголошена сторонами може бути віднесено сам факт звернення до суду та існування конфлікту між сторонами, інформація яка передається суду та сторонам для розгляду справи, результат (рішення) по справі тощо.

Таким чином, на етапі реформування третейського судочинства буде доцільним закріпити принцип конфіденційності зміст якого буде визначатися сторонами. А для гарантування дотримання конфіденційності третейськими суддями та самими судовими установами, яка передбачена ст. 32 Закон України «Про третейські суди», необхідно внести їх до переліку осіб, які не можуть бути допитані як свідки та які закріплені ст. 70 ЦПК України, ст. 67 ГПК України, ст. 66 КАС України, ст. 65 КПК України.

Проте більшість принципів притаманних інституту альтернативного вирішення сприв не знайшли свого відображення в чинному законодавстві.

Вивчаючи діяльність третейських судів громадська організація «Фундація DEJURE» дійшла висновку, що у сфері господарських спорів суб'єкти господарювання мають бути поінформовані про можливості третейського розгляду і знати, за якими ознаками їм обрати незалежний і авторитетний третейський суд, якому вони можуть довірити вирішення спору, виникнення якого потенційно можливе в майбутньому [9, с. 28]. Наведене є гарантіє реалізації принципу добровільності, який притаманний альтернативним способам вирішення спорів. Він полягає в тому, що сторони самостійно, від зовнішнього тиску можуть обрати спосіб вирішення їх конфлікту. Дію принципу добровільності в третейському судочинстві можна розглядати в двох аспектах: добровільність сторін при виборі третейського суду та добровільна згода третейського судді на їхнє призначення чи обрання у конкретній справі. При цьому, важливим в даному аспекті є компетентність третейських суддів, які розглядають спори. Компетентність є необхідною саме для даного виду альтернативного способу вирішення спорів через те, що він найбільше наближений до судового розгляду і має відбуватися з дотримання принципу законності та на підставі норм чинного законодавства. Частиною 3 статті 18 Закону України «Про третейські суди» закріплено, що у разі одноособового вирішення

спору третейський суддя постійно діючого третейського суду повинен мати вищу юридичну освіту. У разі колегіального вирішення спору вимоги щодо наявності вищої юридичної освіти поширюються лише на головуючого складу третейського суду [4]. Проте, в практичній сфері наявні випадки, коли дана вимога не дотримується при розгляді справ. Так наприклад, у справі № 873/36/20 суддею Північного апеляційного господарського суду при розгляді заяви про видачу наказу на примусове виконання рішення Постійно діючого третейського суду при Корпорації «Богдан» від 14.03.2020 у третейській справі № 01-2020 на підставі списку третейських суддів Постійно діючого третейського суду при Корпорації «Богдан», затвердженого 01.04.2019 директором Корпорації «Богдан», наданого на вимогу господарського суду апеляційної інстанції було встановлено, що третейський суддя – Цимбал Олександр Олексійович (суддя який розглянув справу та виніс рішення одноособово – прим. автора) має вищу економічну освіту за спеціальністю фінанси. Інформації відносно того, що вказаний суддя також має другу вищу освіту в галузі права надані до господарського суду матеріали не містять [10]. Однак, компетентність означає не виключно наявність юридичної освіти, а першочергово необхідність мати відповідні знання для вирішення спору, який суд отримав для вирішення. Тобто компетентність можна розглядати як самостійний принцип третейського судочинства, який притаманний йому як одному із видів альтернативного способу вирішення спорів.

Таким чином, третейське судочинства, а саме його організація та розгляд справ будується на принципах, які є притаманними йому як класичному судовому процесу, як інституту альтернативного вирішення спорів і як третейському судочинству, як різновиду способі вирішення спорів. При цьому, не всі принципи закріплені в чинному законодавстві, а деякі з них потребують перегляду та удосконалення.

Разом з тим, розвиток альтернативних способів вирішення спорів, удосконалення їх діяльності збільшує юрисдикційну сферу в державі та надає можливість сторонам конфлікту обрати такий спосіб його вирішення, який найбільш адекватно та повно відповідає їх інтересам. Стимулювання застосування альтернативних способів вирішення спорів в тому числі і третейського суду дозволить стабілізувати економічні відносини в державі, сформувати довіру до державних інституцій, яка буде обумовлена наявністю вибору у сторін конфлікту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015?find=1&text=%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA#w1_1
3. Вангородська Н.А. Третейський суд в Україні у X–XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. м. Київ, 2011. 20 с.
4. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004, № 1701-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#n149>.
5. Берлач Ю.А. Вдосконалення системи третейського судочинства в аспекті протидії рейдерству (недружнім злиттям і поглинанням) в Україні. Часопис Київського університету права. 2010. № 3. С. 151–155.
6. Сухонос В.В. Організаційні принципи діяльності третейських судів. *Судова практика*. 2011. № 1-2. С. 74–77.
7. Булах В.С. Щодо принципів альтернативного вирішення спорів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. т. 1 ч.1 № 23. С. 11–14.
8. Рекун В.А. Третейські суди в Україні: організаційно-правові аспекти автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. м. Одеса. 2010. 20 с.
9. Шепель Т. П., Чагін С. М., Колотило М. М., Болтушкіна О. В., Мустафаєва М. Д., Харченко Н. М. Третейські суди в Україні: стан розвитку, статистика, практика та перспективи. Київ. 2018. 52 с.
10. Ухвала Північного апеляційного господарського суду у справі № 873/36/20 від 27.04.2020р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88980860>